

Munich Personal RePEc Archive

Position of agriculture in the primary distribution during the 1970s and 1980s

Bukvić, Rajko

Geographical Institute Jovan Cvijic SANU

1991

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/118255/>
MPRA Paper No. 118255, posted 10 Aug 2023 14:51 UTC

POLOŽAJ POLJOPRIVREDE U PRIMARNOJ RASPODELI TOKOM 1970-IHI 1980-IH GODINA

Sadržaj: U posleratnom razvoju dogodile su se u nekim oblastima vrlo duboke, može se reći i dramatične promene. Jedna od takvih oblasti je i poljoprivreda. Kao ilustracija ovih promena uzimaju se ovi pokazatelji: 1947. godine poljoprivreda je u formiranju društvenog proizvoda učestvovala sa 39,6%, a industrija sa svega 17,8%, da bi 1986. taj odnos bio 44,6% iz industrije i samo 13,7% iz poljoprivrede.

Između ostalog, uzrok ovome je i cenovni odnos, nasleđen iz administrativnog perioda upravljanja poljoprivredom neposredno posle rata.

Jednom za vreme Privredne reforme 1965. godine uspostavljeni ravnopravni odnosi nisu očuvani. Umesto toga postoji stalan trend pogoršanja položaja poljoprivrede u primarnoj raspodeli, pa je ovaj rad svojom suštinom u njoj potražio uzroke ovakvom stanju i položaju poljoprivrede.

1. Uvod

I pored mnogobrojnih poznatih problema u našem posleratnom razvoju u nekim oblastima ostvarene su vrlo duboke i, može se reći, dramatične promene. Jedna od takvih oblasti je, nesumnjivo, i poljoprivreda. Od pretežno agrarne zemlje Jugoslavija je za vrlo kratko vreme postala srednje razvijena industrijalizovana zemlja. Taj se proces najsnažnije manifestovao u smanjenju poljoprivrednog stanovništva¹, ali ga potvrđuju i drugi pokazatelji. Tako je na početku posleratnog razvoja (tačnije 1947. godine) poljoprivreda učestvovala u formiranju društvenog proizvoda sa 39,6%, a industrija sa svega 17,8%, da bi u 1988. godini taj odnos bio potpuno drugačiji – od industrije je poticalo 44,6%, a od poljoprivrede samo 13,7%² društvenog proizvoda.

Ovakav tok razvoja se, s pravom, danas podvrgava sumnjama i preispitivanjima, jer su ostali mnogobrojni nerešeni, pa čak i zaoštrjeni problemi, kao što su i sada izražena agrarna prenaseljenost, nizak nivo produktivnosti rada u poljoprivredi³, usitnjenost poljoprivrednih gazdinstava, nepovoljna starosna struktura savremenog jugoslovenskog sela i drugi. Sve to potvrđuje da su se pomenute promene dešavale nedovoljno promišljeno i pripremljeno, tako da dobrim delom i nisu mogle same sebe opravdati, niti pomoći ostvarivanju ciljeva u ime kojih su sprovedene i forsirane.

Očigledno je, stoga, da značaj poljoprivrede kao privredne delatnosti nije u nas posle rata bio dobro procenjen. To se reflektovalo u mnogim aspektima razvoja ove privredne oblasti, tako da je ona bila i ostala stalna neuralgična tačka ekonomske i razvojne politike u našem posleratnom razvoju, kao uostalom i u razvoju ostalih zemalja koje su krenule putem socijalističke izgradnje. Jedna od oblasti, u kojoj se to posebno manifestovalo, bili su odnosi cena, odnosno skoro stalno zastupljene makaze cena na štetu poljoprivrede.

Poznato je da je jedan od važnijih zadataka privredne reforme iz 1965. godine upravo i bio otklanjanje nepovoljnih odnosa cena, pre svega poljoprivrednih proizvoda u odnosu na industrijske,

---

¹ U periodu 1948–1981. godine učešće poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu Jugoslavije smanjeno je sa 67,2% na čak 19,9%. U periodu između dva poslednja popisa učešće poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu smanjeno je sa 38,2 na 19,9%. Ovakav proces dezagrarizacije zemlje bio je nekoliko puta brži nego u zemljama Evrope ili u SAD.

² Podaci su obračunati po cenama iz 1972. godine.

³ Ocenjuje se da je produktivnost u poljoprivredi Jugoslavije danas za 6 do 10 puta niža nego u razvijenim zemljama.

i da su promenama u tom domenu uspostavljeni znatno realniji odnosi. Sa tog polazišta moglo bi se reći da je period u godinama nakon Reforme za poljoprivredu bio relativno normalan. Postavlja se, stoga, pitanje da li je kasnije, tokom 1970-ih i 1980-ih godina, održavana takva situacija u odnosima cena, odnosno da li su promene do kojih je došlo, a koje su neizbežne u svakoj dinamičnoj privredi, značajno poremetile ove tada uspostavljene odnose.

Odgovore na ova pitanja pokušaćemo da damo u narednom tekstu. Pre toga neophodno je ukratko se osvrnuti na metodologiju primenjenu u ovom radu.

2. Osvrt na primenjenu metodologiju

Položaj pojedinih delova narodne privrede (sektora ili regiona) u sticanju dohotka (odnosno prihoda), određen kretanjem njihovih relativnih cena ili primarnom raspodelom⁴ jedno je od najviše istraživanih područja u ekonomskoj nauci, i to u veoma dugom periodu. Ti su problemi analizovani u raznim oblastima ekonomije: počev od oblika delovanja zakona vrednosti u (kapitalističkoj ili socijalističkoj) robnoj privredi, preko fenomena poznatih pod nazivom makaze cena⁵, pa do nama (ne samo vremenski) bližih koji se odnose na oblik delovanja zakona vrednosti, odnosno oblik normalne cene u našoj privredi, a koje su obeležile burne rasprave (i rascep) među našim ekonomistima tokom 1960-tih godina i, najzad, savremenih istraživanja o tzv. ravnotežnim cenama, odnosno ravnotežnom dohotku određenih sektora (regiona), uz posebno naglašavanje postojanja međuregionalnih i međusektorskih dispariteta cena.

Većina ovih istraživanja u našim uslovima prvenstveno je bila orijentisana na međusektorske odnose, odnosno položaj pojedinih privrednih delatnosti (na različitim nivoima dezagregiranja) u primarnoj raspodeli. Razloge ovome delom bi, svakako, trebalo tražiti u (relativnom) zanemarivanju regionalne problematike u ekonomskoj, odnosno razvojnoj politici i, shodno tome, stavljanju akcenta na sektorski aspekt privrednog razvoja. Bez pretenzija za vrednovanje ovakve orijentacije treba ipak naglasiti da je u tom prevashodno bio zastupljen koncept industrijalizacije, sa poznatim posledicama po razvoj ostalih privrednih delatnosti, a pre svega poljoprivrede, odnosno primarnog kompleksa.

Za istraživanja odnosa u primarnoj raspodeli korišćen je veći broj metoda, odnosno pokazatelja, i to kako od strane naučnih institucija, tako i od strane zvaničnih državnih organa, koji su praćenjem određenih pokazatelja sticali uvid u ekonomski položaj pojedinih privrednih delatnosti, a time i manje ili više adekvatnu osnovu za vođenje politike cena, odnosno ekonomske politike⁶.

Analize ekonomskog položaja pojedinih sektora (regiona) u naučnim institucijama u ponekim su se aspektima preklapale sa praćenjem odgovarajućih pokazatelja od strane državnih organa, ali su ih, naravno, odlikovale i određene specifičnosti, koje su se uglavnom ogledale u pokušajima teorijskog osmišljavanja (i opravdavanja) pojedinih metodoloških rešenja. Ostavljajući po strani detaljnije razmatranje ovih metodoloških rešenja⁷ treba konstatovati da je većinom bio prisutan tzv. normativni pristup, u sastavu kojeg se polazi od

---

⁴ Ovom prilikom izbegavaju se terminološka preciziranja pojma „primarna raspodela” i prihvata samo načelna, premda vrlo uopštena definicija po kojoj je u pitanju raspodela ukupnog ostvarenog (društvenog) proizvoda do koje dolazi na tržištu, odnosno delovanjem mehanizma cena. Uporediti definiciju primarne raspodele kao kretanja relativnih cena u: Primarna raspodela društvenog proizvoda, Marijan Korošić, Ekonomist br. 2/1973, str. 196.

⁵ Makaza cena su jedan od najpopularnijih i najviše korišćenih ekonomskih termina. Prvi put je upotrebljen još početkom dvadesetih godina ovog veka, tačnije na XII kongresu RKP(b), 1923. godine, kada je jedan od delegata (Trocki) pokazao dijagramom, koji je izazvao priličnu zabrinutost – raskorak između industrijskih i poljoprivrednih cijena (Izdana revolucija 1, Lav Trocki, izdavač Otokar Keršovani, Rijeka, 1973, str. 23-24), i od tada se, sa nesmanjenom popularnošću koristi već više od pedeset godina. Najčešće je upotrebljavan za odnos cena poljoprivrednih proizvoda i cena industrijskih proizvoda.

⁶ Detaljnije razmatranje ove problematike dato je u studiji: Sektorski i regionalni odnosi razmene, B. Hinić i R. Bukvić, Institut ekonomskih nauka, Beograd, 1989.

⁷ Videti pomenutu studiju: Sektorski i regionalni odnosi razmene.

neke normirane pozicije (neki oblik normalne ili ravnotežne cene, odnosno dohotka), prema kojem se zatim upoređuju ostvareni dohoci pojedinih grana ili regiona.

Drugačijim putem u analizi odnosa u primarnoj raspodeli krenuo je u svojim radovima Očić Č.⁸, umesto primene raznih teorijskih aproksimacija on ove odnose, a time i položaj u primarnoj raspodeli analizira preko ostvarenog kretanja cena, korišćenjem implicitnog deflatora⁹ društvenog proizvoda po sektorima. Rezultati ovog pristupa dati su kao tendencije (pre)raspodele ostvarenog društvenog proizvoda između sektora u odnosu na „baznu” godinu, i u odnosu na prosečno stanje u Jugoslaviji. Kao relativan „dobitak”, odnosno „gubitak” sektora u svakoj godini određena je razlika između učešća društvenog proizvoda datog sektora u društvenom proizvodu Jugoslavije, u tekućim i stalnim cenama, što se formalno može izraziti na ovaj način¹⁰

$$\Delta_{it}^{72} = \omega_{it} - \omega_{it}^{72} = \frac{Q_{it}}{Q_{yut}} - \frac{QR_{it}^{72}}{QR_{yut}^{72}} \quad (1)$$

gde je Δ - dobitak (gubitak) datog sektora i u godini t ; Q - društveni proizvod u tekućim, QR - u stalnim cenama (iz 1972. godine, što pokazuje superskript 72); sa ω je označeno učešće datog sektora u društvenom proizvodu Jugoslavije u tekućim, odnosno u stalnim (iz 1972. godine) cenama, dok indeks yu označava Jugoslaviju. Kako je po definiciji:

$$Q_{it} = QR_{it}^{72} DEF_{it}^{72}, \quad (2)$$

gde je DEF_{it}^{72} deflator društvenog proizvoda sektora i u godini t (za cene iz 1972. godine), gornja razlika se može izraziti i kao

$$\Delta_{it}^{72} = \frac{QR_{it}^{72} DEF_{it}^{72}}{QR_{yut}^{72} DEF_{yut}^{72}} - \frac{QR_{it}^{72}}{QR_{yut}^{72}} = \frac{QR_{it}^{72}}{QR_{yut}^{72}} \left(\frac{DEF_{it}^{72}}{DEF_{yut}^{72}} - 1 \right) \quad (3)$$

Uzimajući u obzir (2), razlika u (3) može se dalje izraziti kao

$$\Delta_{it}^{72} = \omega_{it}^{72} \left(\frac{Q_{it}/QR_{it}^{72}}{Q_{yut}/QR_{yut}^{72}} - 1 \right) = \omega_{it}^{72} \left(\frac{\omega_{it}}{\omega_{it}^{72}} - 1 \right) \quad (4)$$

Prema izrazu (3) i (4) dobijeni rezultati preko odnosa deflatora društvenog proizvoda analiziranih sektora i Jugoslavije, kao repera, zavise od bazne godine, odnosno od cenovne strukture ostvarene u toj (1972) godini. Stoga se kao bitan pojavljuje problem eliminisanja uticaja ostvarene cenovne strukture iz bazne godine, što zahteva preračunavanje društvenog proizvoda na cene iz neke druge, bilo koje godine. U navedenim radovima ovaj problem nije razmatran.

⁸ Očić Č.: Razvijenost jugoslovenskih republika i pokrajina od 1950. do 1994. godine, Institut ekonomskih nauka, Beograd 1986.; Nacionalna ravnopravnost i regionalni razvoj, Institut ekonomskih nauka, Beograd. 1986; Kvantifikacija tendencija prerapodele društvenog proizvoda između republika i pokrajina od 1952. do 1987. godine. Institut ekonomskih nauka, Beograd, 1988. Č. Očića su u navedenim radovima interesovali prevashodno regionalni odnosi u primarnoj raspodeli, ali se navedena metodologija može koristiti i za analizu sektorskih odnosa. U narednim razmatranjima ovog rada svuda će biti korišćen izraz sektor.

⁹ Od većeg broja indeksa cena koja prati naša statistika (cena proizvođača industrijskih proizvoda, cena proizvođača poljoprivrednih proizvoda, cena industrijskih proizvoda u trgovini na veliko, cena na malo industrijskih i poljoprivrednih proizvoda i cena usluga, cena ugostiteljskih usluga, troškovi života, nabavnih cena reprodukcione materijala, sredstava rada i usluga u poljoprivredi, i izvoznih i uvoznih cena) za analizu odnosa u primarnoj raspodeli mogli bi da se koriste indeksi cena proizvođača industrijskih proizvoda, ali i oni uslovno, jer obuhvataju samo industrijsku proizvodnju. Međutim, kako ne postoje potpune serije svih indeksa po svim republikama i pokrajinama, u praktičnom radu istraživači su najčešće prinuđeni, i bez dodatne teorijske argumentacije, da upotrebljavaju implicitne deflatore društvenog proizvoda. Inače, o teorijskim razmatranjima prednosti upotrebe deflatora videti npr. studiju: Osnovni faktori inflacije u Jugoslaviji, Mileva i Dragoljub Stanišić, Ekonomika, Beograd. str. 36, 1986.

¹⁰ Sva formalizovanja i dokazi iz pomenute studije pripadaju autoru ovog rada.

Promena „bazne” godine¹¹ može se izvesti, na nivou analiziranih sektora, prevođenjem njihovog društvenog proizvoda iskazanog u cenama iz 1972. godine na cene iz neke druge godine b , za ceo period, po formuli:

$$QR_{it}^b = QR_{it}^{72} DEF_{ib}^{72} \quad b \in \{b_0, b_1, \dots, b_n\} \quad (5)$$

gde je DEF_{ib}^{72} deflator društvenog proizvoda sektora i u godini b za „bazu” 1972, odnosno za to preračunavanje potrebno je deflatore društvenog proizvoda analiziranih sektora i Jugoslavije kao repera iz baze 1972. svesti na bazu iz (bilo koje) godine b :

$$DEF_{it}^b = \frac{DEF_{it}^{72}}{DEF_{ib}^{72}} \quad (6)$$

Naravno, vremenski pomak bazne godine na nivou sektora-repera (privreda Jugoslavije) vrši se indirektno¹², preko prevedenih vrednosti društvenog proizvoda analiziranih sektora, iskazanih u stalnim cenama iz nove bazne godine b :

$$QR_{yut}^b = \sum_k QR_{kt}^{72} DEF_{kb}^{72} \quad (7)$$

Polazeći od relacije (6) i (7) razlika učešća datog sektora u društvenom proizvodu Jugoslavije u tekućim i stalnim cenama (iz bazne godine b) može se izraziti kao:

$$\Delta_{ij}^b = \frac{Q_{it}}{Q_{yut}} - \frac{QR_{it}^b}{QR_{yut}^b} = \frac{Q_{it}}{Q_{yut}} - \frac{QR_{it}^{72} DEF_{ib}^{72}}{Q_{yut} \cdot \sum_i QR_{it}^{72} DEF_{ib}^{72}} \quad (8)$$

Kao što je već rečeno, pored primenjene metodologije na rezultate utiče i izbor bazne godine, jer se postojeća cenovna struktura iz te godine tretira kao ravnotežna. Iz tih razloga, da bismo izbegli uticaj cenovne strukture iz jedne godine, prihvatili smo pristup koji smatra da se ravnoteža realizuje kao proces, dakle samo u tendenciji. Praktično, to znači da je neophodno umesto doktrinarnih razmatranja prihvatiti kao „ravnotežne” one cene koje se stvarno realizuju, tendencijski, u čitavom posmatranom periodu. Zbog toga smo kao „ravnotežno” vreme tretirali ceo posmatrani period¹³. To znači da su sve serije društvenog proizvoda prevedene na opisani način na „stalne” cene iz svih godina.

Polazeći od toga da je dati sektor i rastom cena koji je izražen deflatorom DEF_{it}^b (prema cenama iz „bazne” godine b) ostvarivao društveni proizvod Q_{it} , koji je u odnosu na „moguć” društveni proizvod definisan rastom cena nekog drugog sektora, odnosno Jugoslavije (a što opredeljuje deflator DEF_{yut}^b), manji ili veći, najpre smo definisali hipotetički društveni proizvod sektora i u odnosu na „baznu” godinu b , i to kao:

¹¹ Čist preračun deflatora društvenog proizvoda sa jedne na neku drugu godinu može se izvršiti isključivo promenom cena na nivou proizvoda (po osnovu čijeg praćenja statistika i izvodi kategoriju društvenog proizvoda u stalnim cenama). No, i viši nivoi homogenizacije proizvoda (kako regionalni, tako i sektorski), imaju svoju analitičku vrednost, uz odgovarajuću pouzdanost dobijenih rezultata, pri čemu se stepen pouzdanosti povećava s povećanjem nivoa dezagregacije.

¹² Direktno prevođenje društvenog proizvoda sektora repera (Jugoslavija) sa stalnih cena u jednoj (recimo 1972.) godini na stalne cene iz neke druge godine neadekvatno je, jer se time društveni proizvod Jugoslavije, iskazan u stalnim cenama iz nove baze ne dobije kao zbir društvenih proizvoda sektora, odnosno privrednih delatnosti. Drugačije rečeno, dobija sa da je

$$Q_{yut}^b \neq \sum_i Q_{it}^b$$

¹³ Na ovaj način implicitno je rešen i teorijski problem koji proističe iz tzv. teoreme Eroua (Arrow), poznate i kao teorema o nemogućnosti, koja utvrđuje nemogućnost postojanja društvenog mehanizma izbora zasnovanog na principu jednake legitimnosti svih individualnih preferencija koji bi doveo do postojanja funkcije ukupnog društvenog blagostanja. (The New Palgrave, A Dictionary of Economics, Vol. 1, pp. 124–126, London, 1987.)

$$HQ_{it}^b = QR_{it}^b DEF_{yut}^b \quad (9)$$

Variranjem „baznih” godina b dobija se $(b_n - b_0 + 1)$ vremenskih serija podataka za svaki region (sektor) i , odnosno matrica podataka reda $(b_n - b_0 + 1)$. Najzad, hipotetički društveni proizvod regiona (sektora) i dobija se kao aritmetička sredina podataka za sve „bazne” godine:

$$HQ_{it} = \left(\sum_{b=b_0}^{b_n} HQ_{it}^b \right) / (b_n - b_0 + 1) \quad (10)$$

čime se isključuju nepoželjni efekti koji proističu iz fiksiranja bazne godine, a time i cenovnih odnosa u analiziranom periodu u celini za određenu godinu.

Cenovna prelivanja za svaki sektor odavde se lako dobijaju po pojedinim godinama kao razlika ostvarenog društvenog proizvoda sektora i u tekućim cenama i vrednosti hipotetičkog društvenog proizvoda tog sektora.

$$CP_{it} = Q_{it} - HQ_{it} \quad (11)$$

Realna prelivanja (u stalnim cenama) za svaki region (sektor), u celom analiziranom periodu, mogu se dobiti deflacioniranjem ovako dobijenih rezultata deflatorom društvenog proizvoda Jugoslavije ili izražavanjem cenovnih prelivanja u relativnom iznosu kao učešće u ostvarenom društvenom proizvodu, kako je učinjeno u ovom radu.

3. Položaj poljoprivrede u primarnoj raspodeli

U posmatranom periodu položaj poljoprivrede je značajno varirao, sa oscilacijama čije amplitude protokom vremena bivaju prigušivane. U početnim godinama (1971–1976.) on je bio pozitivan, sa cenovnim „dobicima” koji su predstavljali od četiri, pa do skoro trinaest procenata društvenog proizvoda ove oblasti. U 1977. „dobici” su smanjeni na nešto preko jedan posto, da bi u naredne tri godine bili ostvarivani negativni cenovni efekti nešto manjeg intenziteta. Od 1981. do 1984. godine zatim su opet ostvarivani pozitivni efekti i, najzad, u poslednjim godinama ostvaruju se vrlo izraziti negativni efekti, koji čak prelaze i dvadeset procenata društvenog proizvoda¹⁴.

Tab. 1. - Učešće cenovnih prelivanja u društvenom proizvodu poljoprivrede

– u procentima –

Godina	Učešće	Godina	Učešće	Godina	Učešće
1971.	4,39	1977.	1,23	1983.	8,11
1972.	8,37	1978.	-6,93	1984.	0,63
1973.	12,92	1979.	-5,02	1985.	-10,04
1974.	5,51	1980.	-2,96	1986.	-7,99
1975.	7,68	1981.	2,17	1987.	-20,24
1976.	5,58	1982.	4,75	1988.	-22,49

I pored smenjivanja godina sa pozitivnim i godina sa negativnim efektima u celini se zapaža trend pogoršanja položaja delatnosti. Jednačina linearnog trenda to i potvrđuje:

$$CP_i = 2711,61 - 1,37t \quad (12)$$

¹⁴ Sve potrebne matematičke obrade vremenskih serija u tekućim i stalnim cenama, prema navedenoj metodologiji, urađene su po programu za računar koji je napravio B. Hinić, inače jedan od koautora metodoloških rešenja.

Vrednost koeficijenta uz promenljivu t (vreme) pokazuje prosečan godišnji pad cenovnih efekata od 1,37%, pri čemu je ovaj koeficijent i statistički signifikantan, i na nivou od 5% i na nivou od 1% (vrednost t statistike je $t = 4,519$). Nastavljanje ovakvog trenda očigledno bi se vrlo brzo, čak i uz dalje postojanje oscilacija, reflektovalo prelaskom u zonu stalnih gubitaka.

Tab. 2. - *Indeksi cena inputa i outputa u poljoprivredi*

God.	CP*	NCRSU u P**	God.	CP*	NCRSU u P**
1	2	3	4	5	6
1971.	126,0	-	1981.	152,9	156,0
1972.	124,0	-	1982.	135,0	137,0
1973.	125,0	-	1983.	145,6	151,5
1974.	114,0	-	1984.	144,3	155,6
1975.	113,0	-	1985.	160,0	154,6
1976.	114,0	109,0	1986.	183,9	157,4
1977.	112,1	111,0	1987.	203,8	208,8
1978.	111,0	113,0	1988.	303,5	316,9
1979.	126,0	124,0	1989.	1219,9	997,2
1980.	136,0	135,0			

Izvor: SGJ, razna godišta.

* Indeks cena proizvođača u poljoprivredi.

** Indeks nabavnih cena reproduktionog materijala, sredstava rada i usluga u poljoprivredi.

U tab. 2 dati su uporedo indeksi proizvođačkih cena u poljoprivredi (kao cena outputa) i cena reproduktionog materijala, sredstava rada i usluga u poljoprivredi (kao cena inputa). Kako se vidi, tokom četrnaest godina u sedam (dakle, tačno polovini) cene outputa su imale veći, a u polovini godina manji rast. Iako je uzorak mali (svega 13 godina, od 1976–1988.), što svakako relativizuje dobijene rezultate, od značaja je ispitati eventualni uticaj ovakvog kretanja cena inputa i outputa na kretanje cenovnih preliivanja. Jednostavna linearna regresiona jednačina za ove dve serije podataka dala je ovakav rezultat:

$$CP_t = 4,089 + 0,089X, \quad (13)$$

gde je sa X označena razlika indeksa outputa i inputa. Vrednost koeficijenta pokazuje veoma mali uticaj (svega 0,089), pri čemu je vrednost koeficijenta statistički neznačajna. Naravno, kao što je već istaknuto, mali uzorak ne dozvoljava da se na osnovu ovoga izvlače određeniji zaključci.

Primenom određenog analitičkog postupka¹⁵ ovako dobijena cenovna preliivanja na svakom nivou mogu se razložiti na preliivanje nekih nivoa agregacije. Tako bismo mogli cenovna preliivanja privrednih oblasti razložiti na cenovna preliivanja privrednih grana, pri čemu bi, naravno, važio odnos

$$CP_{it} = \sum_j CP_{ijt}, \quad (14)$$

gde se indeks j odnosi na privredne grane u privrednoj oblasti i . Međutim, kako zvanični statistički podaci dopuštaju ovakve analize samo u sklopu industrije¹⁶, od značaja je izvršiti takvo dezagregiranje cenovnih efekata po regionalnom principu, gde bi se u jednačini (14) indeks j odnosio na regione (republike, odnosno pokrajine). Ovakva dezagregacija cenovnih preliivanja za poljoprivredu i ribarstvo na preliivanja poljoprivrede i ribarstva republika i pokrajina dala je relativne iznose cenovnih preliivanja naših makro-regiona (tab. 3). Naravno, pri razmatranju ovih podataka treba imati na umu značaj koji poljoprivreda i ribarstvo imaju za privrednu celinu svake republike, odnosno pokrajine. Taj značaj, izražen učešćem u

¹⁵ Videti pomenutu studiju: Sektorski i regionalni odnosi razmene.

¹⁶ Reč je naime, o tome da podaci u stalnim cenama iz 1972. godine postoje na nivou privrednih grana samo za industriju.

društvenom proizvodu regiona, kao što je poznato veoma je različit i kreće se od oko 4–7% (u Sloveniji) do 24–34% u Vojvodini, uz svuda izraženu tendenciju opadanja.

Podaci iz tab. 3 pokazuju još izrazitije odstupanje ostvarenog od pretpostavljenog (hipotetičkog) društvenog proizvoda nego na nivou poljoprivrede i ribarstva u celoj Jugoslaviji, a takode i postojanje sličnih cikličnih kretanja cenovnih efekata. Zapaža se, isto tako, i opšte postojanje negativnih cenovnih efekata u svim republikama i pokrajinama u poslednje četiri godine (izuzimajući Kosovo i Metohiju 1986. godine sa minimalnim cenovnim dobitkom).

Tab. 3. - Tekuća cenovna preliivanja u poljoprivredi i ribarstvu po republikama i pokrajinama
– u procentima, u odnosu na dp –

Godina	BiH	CG	HRV.	MAK.	SLOV.	SRB.	UPS	KOS.	VOJ.
1971.	16,29	20,95	1,68	0,08	11,21	2,19	9,54	5,77	-7,86
1972.	19,07	21,86	8,75	9,68	23,75	3,10	13,14	-0,03	-11,31
1973.	18,00	22,94	12,87	11,74	18,75	11,02	19,07	6,45	0,71
1974.	9,35	20,86	6,16	11,39	3,39	3,53	9,00	1,65	-2,69
1975.	7,52	21,07	7,16	13,08	13,46	5,99	11,43	0,28	0,31
1976.	9,95	13,00	6,85	10,14	6,40	3,27	7,53	-6,90	-0,33
1977.	8,20	15,87	0,40	9,89	4,03	-1,75	2,97	-3,45	-6,88
1978.	7,56	3,74	-10,08	3,45	-0,64	-11,46	-10,88	-11,03	-12,10
1979.	-0,32	-13,00	-9,04	2,04	-4,01	-5,10	-8,51	-2,53	-2,04
1980.	-5,09	-14,45	-1,45	-2,80	6,73	-2,55	-7,91	-2,15	2,77
1981.	-3,42	-18,45	1,97	-5,87	-3,46	5,22	-6,19	7,13	14,91
1982.	-7,84	-14,57	8,08	-3,98	-1,50	7,53	1,63	6,06	13,63
1983.	-9,17	-17,41	9,08	-1,06	-2,73	13,15	9,88	17,78	15,87
1984.	-14,68	-22,04	4,50	-4,70	-14,72	4,32	-7,12	10,12	13,14
1985.	-17,21	-20,24	-6,56	-0,56	-15,46	-10,56	-18,19	-3,11	-4,63
1986.	-7,49	-17,85	-12,67	-9,02	-15,68	-4,90	-5,09	0,54	-5,73
1987.	-29,01	-38,80	-21,49	-24,76	-26,16	-16,26	-24,57	-18,48	-8,47
1988.	-39,58	-38,82	-21,62	-44,02	-19,75	-17,29	-20,13	-21,22	-13,80

4. Cenovna efikasnost poljoprivrede i ribarstva

Pri analizi regionalnih i sektorskih preraspodela društvenog proizvoda kao pogodan analitički instrument mogu se koristiti pokazatelji sektorske i regionalne cenovne efikasnosti. Cenovna efikasnost je tretirana kao odnos učešća društvenog proizvoda regionalnog sektora sr u stvarnom (DP) i hipotetičkom društvenom proizvodu (HDP) regiona r , odnosno sektora s :

$$\epsilon_{(sr,r)} = (DP_{sr} : DP_r) : (HDP_{sr} : HDP_r) - 1, \quad (15)$$

gde je $\epsilon_{(sr,r)}$ - koeficijent regionalne cenovne efikasnosti regionalnog sektora sr , odnosno

$$\epsilon_{(sr,r)} = (DP_{sr} : DP_s) : (HDP_{sr} : HDP_s) - 1, \quad (16)$$

gde je $\epsilon_{(sr,s)}$ - koeficijent sektorske cenovne efikasnosti regionalnog sektora sr , pri čemu je oba koeficijenta pogodno izražavati u vidu procenta, dakle pomnoženo sa 100. Vrednosti ovako definisanih koeficijenata veće od nule pokazuju cenovnu probitačnost datog regionalnog sektora sr u odnosu na region r odnosno u odnosu na sektor s u celoj jugoslovenskoj privredi.

U ovom radu prvo će biti prikazani koeficijenti cenovne efikasnosti privrednih delatnosti tipa (15), koji pokazuju cenovnu probitačnost svakog od regionalnih sektora (u našem slučaju poljoprivrede i ribarstva svake republike, odnosno pokrajine), u odnosu na odgovarajući region privrede Jugoslavije. Ovi koeficijenti za razmatrani period dati su u tab. 4. U nastavku, u tab. 5, dati su i koeficijenti sektorske cenovne efikasnosti istih regionalnih sektora, koji pokazuju cenovnu probitačnost ovih sektora u odnosu na poljoprivredu i ribarstvo Jugoslavije.

Tab. 4. - Regionalna cenovna efikasnost poljoprivrede i ribarstva po republikama i pokrajinama
- u procentima -

Godina	BiH	CG	HRV.	MAK.	SLOV.	SRB.	UPS	KOS.	VOJ.
1971.	23,50	28,41	2,17	5,00	11,97	0,27	5,40	16,95	-5,50
1972.	26,98	30,43	10,68	10,92	28,10	2,45	9,91	13,75	-5,84
1973.	27,26	34,12	14,70	13,34	23,63	10,46	19,10	11,20	2,12
1974.	10,20	26,44	7,11	7,61	5,68	3,13	8,04	2,80	-1,02
1975.	6,95	27,07	9,47	13,13	14,36	6,30	13,26	6,04	-1,61
1976.	10,93	18,73	7,55	13,33	7,15	2,70	6,43	5,23	-1,41
1977.	8,13	18,82	0,25	12,55	5,76	-2,21	1,09	4,52	-5,57
1978.	6,76	6,91	-9,20	4,56	0,83	-10,69	-10,89	-1,63	-11,33
1979.	0,55	-7,66	-7,99	2,68	-2,85	-6,06	-8,85	-3,14	-3,71
1980.	-4,99	-12,25	-2,57	-0,43	-3,60	-3,22	-7,14	-4,39	0,28
1981.	-3,00	-17,45	1,37	-3,52	2,01	3,28	-6,77	2,01	13,10
1982.	-12,01	-13,70	8,31	-5,17	7,25	6,98	0,69	2,67	14,79
1983.	-12,13	-17,83	11,23	-3,84	6,33	12,41	9,80	7,29	15,24
1984.	-15,95	-17,71	5,08	-8,42	-6,04	2,96	-6,15	0,03	10,72
1985.	-15,39	-15,39	-7,29	-3,17	-13,83	-7,86	-12,62	-8,69	-3,88
1986.	-10,21	-24,04	-9,31	-9,37	-18,72	-1,85	-1,92	-1,82	-1,72
1987.	-22,70	-26,79	-18,03	-16,31	-30,83	-8,50	-13,58	-12,43	-3,90
1988.	-23,01	-11,68	-19,16	-31,19	-27,80	-10,11	-9,92	-13,66	-12,03

Prilikom određivanja relativnog značaja svakog od podataka datih u tab. 4 i 5 potrebno je naravno, voditi računa o značaju koji poljoprivreda i ribarstvo imaju u privredi svake republike i pokrajine. Već je istaknuto da je taj značaj veoma različit. Najveće je učešće ove oblasti u privredi Vojvodine, a zatim Kosova i Metohije (oko 19–28%), Makedonije (oko 11–22%), tzv. užeg područja Srbije (oko 11–21%), Bosne i Hercegovine (oko 8–16%), Hrvatske (oko 9–15%), Crne Gore (oko 7–15%) i najzad Slovenije.

Podaci iz tab. 4 i 5 pokazuju, pre svega, velike razlike koje postoje između poljoprivrede i ribarstva po republikama i pokrajinama. Tako se, na primer, iz tab. 5 vidi da postoje skoro potpuno suprotna kretanja koeficijenata u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori, sa jedne, i Vojvodini, sa druge strane. Vrednosti ovih koeficijenata mogu biti od velike koristi kreatorima ekonomske politike i to kako u svakoj od republika, odnosno pokrajina, tako i na nivou cele zemlje.

Tab. 5. - Sektorska cenovna efikasnost poljoprivrede i ribarstva po republikama i pokrajinama (u procentima)

Godina	BiH	CG	HRV.	MAK.	SLOV.	SRB.	UPS	KOS.	VOJ.
1971.	14,21	20,94	-2,76	-4,32	7,68	-2,25	5,69	1,46	-11,36
1972.	13,23	17,26	0,42	1,46	20,17	-5,44	5,50	-8,40	-17,68
1973.	6,19	13,01	-0,06	-1,33	7,18	-2,13	7,60	-6,91	-12,29
1974.	4,23	19,39	0,69	6,63	-2,20	-2,06	3,83	-3,93	-7,99
1975.	-0,18	16,96	-0,56	6,21	6,67	-1,82	4,23	-7,43	-7,40
1976.	4,85	8,53	1,36	5,07	0,88	-2,39	2,11	-11,67	-5,89
1977.	7,60	17,40	-0,83	9,61	2,92	-2,93	1,79	-4,53	-7,59
1978.	15,67	11,08	-2,87	10,75	6,25	4,07	-3,56	-3,69	-4,61
1979.	4,69	-7,07	-3,69	7,21	0,97	-0,09	-3,22	2,43	2,91
1980.	-2,03	-10,04	1,50	0,17	-3,53	0,40	-4,58	0,79	5,90
1981.	-5,40	-17,41	-0,21	-7,60	-5,45	3,22	-7,87	5,33	14,98
1982.	-11,67	-16,86	3,62	-8,39	-6,15	3,01	-3,17	1,40	10,29
1983.	-15,83	-21,74	1,07	-9,08	-10,55	5,80	1,97	11,75	9,22
1984.	-13,34	-18,57	4,06	-5,09	-13,37	3,86	-7,23	10,57	14,40
1985.	-6,11	-8,48	3,27	9,43	-4,69	-0,46	-6,90	6,73	5,17
1986.	0,47	-8,36	-4,15	-0,95	-6,64	2,95	-2,76	8,58	2,14
1987.	-6,79	-13,37	-1,02	-3,62	-4,69	3,42	-3,48	1,49	10,85
1988.	-12,72	-11,68	0,57	-16,57	-2,40	4,39	2,12	0,60	7,50

Zaključak

Poljoprivreda predstavlja u celom posleratnom razvoju jugoslovenske privrede stalno vidljiv problem. Taj je problem u mnogim domenima rešavan različitim merama, često čak i po cenu neopravdanih i nasilnih eksperimenata. Uz ostale teškoće u koje ovde nismo zalazili, konstantno je bio prisutan i problem cenovnih odnosa nasleđen iz perioda administrativnog upravljanja privredom, neposredno nakon rata, kada je razvoj bio zasnovan na niskim cenama sirovina, repromaterijala i hrane.

Nepovoljni efekti ovakvih cenovnih odnosa pokušani su da se prevladaju sprovođenjem privredne reforme 1965. godine, kada su značajno izmenjeni odnosi cena primarnih i finalnih proizvoda i kada su uspostavljeni za poljoprivredu mnogo povoljniji odnosi. Međutim, rezultati analize u ovom radu, uz primenu metodologije zasnovane na realno ostvarenim cenovnim odnosima tokom 1970-ih i 1980-ih godina, pokazali su da u jednom dovoljno dugom vremenskom periodu nije bilo omogućeno očuvanje ovakvih odnosa (ni tendencijski, bez obzira na inače moguće i normalne kratkoročne oscilacije). Umesto toga, postoji jasan trend pogoršanja položaja poljoprivrede u primarnoj raspodeli, što ukazuje na snažno postojanje i dejstvo faktora koji teže uspostavljanju i održavanju upravo onakvih odnosa, koje je država merama privredne reforme iz 1965. godine pokušala (i bar privremeno uspela) da promeni.

Visok nivo agregacije (nivo cele privredne oblasti), naravno, ne omogućava suptilnije i preciznije analize neposredno za samu poljoprivredu, ali smo u tome bili ograničeni raspoloživim statističkim podacima, pa bi se kao jedan od neposrednih zadataka morala pomenuti i neophodnost razmatranja mogućnosti da zvanična statistika pruža podatke u stalnim cenama i za niže nivoe agregiranosti u sklopu poljoprivrede, a naravno i drugih privrednih oblasti.

Position of Agriculture in the Primary Distribution during the 1970-ies and 1980-ies

Rajko BUKVIĆ

S u m m a r y

In the after-war development there occurred in some fields very deep, one could say also dramatic changes. One of such fields is agriculture. To illustrate these changes the following indicators may be taken: in 1947 agriculture in the formation of social products took part with 39.6%, and industry with only 17.8%, whereas in 1986 this ratio was 44.6% from industry and only 13.7 from agriculture.

Among others, the cause of this was the basic relation inherited from the administrative period of governing economy immediately after the war.

Once, during the Economic Reform of 1965, the established relations of equal right were not kept. Instead of that there is a constant trend of worsening of the position of agriculture in the primary distribution, and this paper, by its essence is trying to find in it the causes of this state and position of agriculture.

Author's address:
Rajko BUKVIĆ